

MENAR PUTIN ALLVAR?

Berlin och Washington – kärnvapenscenarion

Christian Esch, Georg Fahrion, Matthias Gebauer, Christina Hebel, René Pfister

Der Spiegel, 7 oktober 2022

Ju dystrare det ser ut på slagfältet i Ukraina, desto oftare talar Ryssland om kärnvapen. Regeringarna i Väst tror fortfarande att det handlar om en bluff, men håller ändå dörren öppen för andra scenarion.

Är det så här en segerrik armé ser ut? ”Hurra” hörs det från en ensam man, som får det att låta som om han försöker repa mod denna gråa och dystra oktoberdag. Doften av alkohol är påtaglig över folksamlingen strax före klockan elva på förmiddagen utanför rekryteringskontoret i Balasjicha, en trist förort i Moskvas östra utkanter.

”Högre!”, sluddrar en man och får ett ganska likgiltigt svar. ”Gode Gud”, stönar en ung reservist. ”Var är jag?” Men flertalet av männen är tysta medan de väntar på att bli skickade ut i kriget. Eller också försöker de trösta gråtande hustrur och mödrar.

Scener som den i Balasjicha har blivit det normala på hundratals olika platser i Ryssland.

Då Vladimir Putins ”specialoperation” i Ukraina förvandlats till en militär katastrof har den ryske presidenten beordrat mobilisering. Män som gjort sin militärtjänst för många år sedan kallas nu till fronten: pappor, cancerpatienter och till och med halvblinda. Bara för några dagar sedan meddelade försvarsminister Sergej Sjojgu att i huvudsak vältränade krafter skulle kallas in. Men det som utspelar sig i Balasjicha tyder på något helt annat. En del av dem som samlats här har slät ungdomlig hud, medan andra män har insjunkna kinder och djupa ringar under ögonen, som om årtal av hårt arbete tyngde dem.

Det liknar ett desperat uppbåd. När Vladimir Putin den 24 februari invaderade Ukraina utlovade han en snabb seger, ett fälttåg där Kyiv skulle falla snabbt och det sovjetiska imperiets svunna ära återställas. Till många ryssars förvåning har kriget snarare visat hur nedgången den egna armén är. Nu retirerar den i själva verket på en rad frontavsnitt. Situationen har blivit så osäker för Putin att han tillgripit det yttersta hotet: ”När vårt lands territoriella integritet hotas kommer vi med säkerhet att använda oss alla medel vi förfogar över för att skydda Ryssland och vårt folk”, sade Putin när han för tre veckor sedan tillkännagav mobiliseringen. ”Det här är ingen bluff.”

I varje fall för tillfället är den sista meningen föremål för tvivel. Talar man med politiker i Väst och tjänstemän på hög nivå verkar de flesta utgå från att Putins nukleära hot främst handlar om exakt det: ett hot. Enligt tyska regeringskällor har den ryske presidenten än så länge inte följt upp sina ord med handling, som att placera stridsspetsar på missilerna. Det är också den amerikanska regeringens uppfattning. Putin siktar främst på att splittra Väst, säger Heather Conley, chef för *German Marshall Fund*, en inflytelserik tankesmedja i Washington. Men kommer det att förbli så?

Biden om ”Armageddon”

Väst har att göra med en härskare i Kreml, som inte längre kämpar bara om prestige och inflytelse-sfärer, utan rent av för sin överlevnad. Putin måste frukta för sin maktställning om han förlorar kri-

get i Ukraina, vilket till en del är orsaken till att läget nu har blivit så farligt. När Tysklands tidigare förbundskansler Angela Merkel förra veckan gjordes ett av sina sällsynta offentliga framträdanden varnade hon för att Putins hot måste tas på allvar.

USA:s president Joe Biden gick längre än så när han i torsdags jämförde situationen med den nukleära konfrontationen mellan USA och Sovjetunionen under Kubakrisen för 60 år sedan. ”Vi har inte stått inför hotet om Armageddon sedan Kennedy och den kubanska robotkrisen”, sade han vid ett kampanjmöte för det demokratiska partiet. Då hade Sovjetunionen stationerat missiler med kärnvapenstridspetsar på Kuba som kunde nå USA på några minuter. USA:s president John F Kennedy kunde dock avdramatisera det hela tillsammans med sin motståndare Nikita Chrusjtjov.

Att Biden nu öppet talar om ”Armageddon” är den tydligaste signalen hittills om hur allvarligt Washington ser på risken för en nukleär upptrappning. Han känner Putin ganska väl, sade Biden i torsdags. Och ledaren i Kreml skojade inte när han talade om möjligheten av att sätta in taktiska kärnvapen, samt kemiska och biologiska vapen, när den ryska militären har det kämpigt i Ukraina. ”Vi försöker föreställa oss vilka utvägar Putin har”, sade Biden apropå en tänkbar upptrappning.

För första gången på många år håller man nu i Washington, Berlin och Paris på med krigsspel om hur en nukleär konfrontation kan komma att se ut. En begreppsvärld som tycktes ha försvunnit in i historieböckerna tillsammans med kalla kriget har åter kommit till heders: första slag, radioaktiv nedfall, avskräckning. Militära företrädare i Väst diskuterar också hur Putin kan tänkas använda sina kärnvapenstyrkor. I ”krigsspel” som också genomförs i största hemlighet i det tyska försvarsministeriet i Berlin avfärdar strategerna ändå i stort en attack med strategiska kärnvapen i stånd att utplåna hela städer. Den allmänna uppfattningen är att en attack på den nivån skulle vara en kamikazehandling av Putin. Experterna betvivlar också att rysk militär vore beredd att utföra ett slags ”Nero-order” från Kreml utan att göra motstånd.

Det tänkbara alternativet för Putin kan bli att spränga taktiska kärnvapen över Arktis eller över Svarta havet. Eller slå ut en militärbas i Ukraina. Även om det inte skulle vända situationen på slagfältet, skulle den sortens operation visa att Putin vore beredd till vad som helst – och öka styrkan hos dem som kräver förhandlingar med Putin till varje pris. Särskilt i Tyskland, där delar av befolkningen vuxit upp med rädslan för kärnvapenkrig, skulle tvivlen växa om huruvida Ukraina är viktigt nog för den sortens existentiella risktagande. I april sade den tyske förbundskanslern Olaf Scholz i en intervju med *Der Spiegel*: ”Det får inte bli ett kärnvapenkrig”.

Det hotfulla talet om kärnvapen är främst riktat till Europa och specifikt till tyskarna, anser Christoph Heusgen, tidigare Merkels säkerhetspolitiska rådgivare och nu chef för den inflytelserika säkerhetskonferensen i München. ”Det ingår i Rysslands skrämstrategy”. Enligt Heusgen skulle det vara oerhört allvarligt om tyskarna lät sig skrämmas av den strategin. Han säger att Putin är som mest hotfull när han tror sig kunna utnyttja andras svaghet och ostraffat överträda röda linjer.

I veckor har Heusgen drivit på för att Ukraina ska förses med moderna stridsvagnar av modell *Leopard 2*, som Kyiv kan använda till driva tillbaka den ryska armén ännu mer. Hittills har Scholz sagt nej, något som inte bara skapat frustration inom den tyska regeringskoalitionen, utan också missnöje i Washington.

USA varnar för ”katastrofala konsekvenser”

Amerikanerna talar inte illa om tyskarna offentligt. Men bakom scenen döljer de inte sin besvikelse. Irritationen i Vita huset är särskilt stor över att det på högsta nivå i Berlin låter som om även amerikanerna skulle vara skeptiska till att leverera stridsvagnar. ”Vita huset börjar få nog av att Scholz

klistrar på oss debatten om stridsvagnarna, trots att vi gjort det helt klart att det inte är vi som håller tillbaka tyskarna”, sade en högt uppsatt företrädare för USA för några dagar sedan.

Biden anser att bara styrkebevis kan avhålla Putin från att gå till det yttersta. Den nationelle säkerhetsrådgivaren Jake Sullivan varnade nyligen för ”katastrofala konsekvenser” om Putin verkligen skulle sätta in kärnvapen. Ingen på militär nivå vill öppet säga vad de konsekvenserna kan vara. Men bland experterna bedömer man att en massiv konventionell attack är sannolik om Putin skulle använda sig av taktiska kärnvapen. Tidigare denna vecka beskrev förre CIA-chefen David Petraeus i konkreta former hur ett amerikanskt svar kan komma att gestalta sig. Den tidigare generalen tror att en förödande attack mot den ryska Svarta havs-flottan är tänkbar. Militära källor uppger att det också förekommer tal om att förse Ukraina med ytterligare missiler eller rent av missiler med räckvidd på medeldistans. Om detta skulle kombineras med en klar ökning av målinformation från USA:s underrättelsetjänst skulle Ukraina, enligt detta scenario, tillfoga de ryska invasionsstyrkorna än mer smärtsamma förluster än hittills.

Ben Hodges, som till för några år sedan var befälhavare för USA:s styrkor i Europa, talar även han om ett massivt svar i konventionell form. Han säger att svaret skulle vara skraddarsytt till det ryska agerandet, men tillräckligt förödande för att skicka ett klart budskap till Moskva. Den senaste tiden har andra militära företrädare vädrat tanken på en direkt förödande attack mot en rysk kärnvapenbas. Bara hotet om detta, tror de, skulle kunna ha en avskräckande effekt. ”Det är inte Putin själv som trycker på kärnvapenknappen. Den befälhavare som gör det vet då att han tio minuter senare kommer att vara död”, säger chefen för säkerhetskonferensen i München, Christoph Heusgen.

Ingen direktlinje mellan Washington och Moskva

En viktig orsak till att kalla kriget inte övergick i ett hett var att USA och Sovjetunionen hotade varandra med nukleär apokalyps. ”Mutual assured destruction” [Ömsesidigt garanterad förintelse], eller MAD som förkortningen löd, var i decennier den paradoxala garantin för att världen skulle överleva. Den som var först med att trycka på knappen skulle ju vara den näste i tur att dö.

Idag är det hela något mer komplicerat. Ukraina är inte medlem av Nato och ingår därmed inte i alliansens gemensamma försvarspakt. Men om USA gör en hämndattack efter att ryssarna har använt kärnvapen skulle Nato direkt vara krigförande. Ingen vet något om hur en spiral av eskalering därefter skulle gestalta sig. Och för första gången på 60 år hänger därmed oron för nukleär förintelse åter över världen.

I oktober 1962 stod världen på randen av katastrof. Situationen var så laddad att piloterna på bombplanen vid flygbasen Ramstein i Västtyskland sov ute på flygfältet för att kunna lyfta inom några minuter och fälla sina kärnvapen över städer i Sovjetunionen. Situationen kunde lösas bara på grund av att både USA:s president John F Kennedy och sovjetledaren Nikita Chrusjtjov var villiga att kompromissa – och genom att den amerikanske presidentens bror, Robert Kennedy, samtidigt var involverad i hemlig diplomati med Moskva för att hindra det värsta från att bli verklighet.

Ryggen mot väggen

Så vitt känt finns inga pålitliga linjer mellan Putin och Vita huset. Och i motsats till Chrusjtjov står ledaren i Kreml med ryggen mot väggen. Hans armé håller på att förlora över hela linjen och ukrainarna rycker fram i söder i regionen kring Cherson. Av de fyra regioner i Ukraina, som Ryssland gör anspråk på utan att fullt ut kontrollera, är Cherson särskilt betydelsefullt, både strategiskt och symboliskt. För det första är det den enda regionala huvudstad som Ryssland har intagit sedan invasionen i februari och för det andra är det enda brohuvudet på västra flodbanken av Dnjepr. Om Cherson faller skulle det vara ett förödande bakslag för Putin. Men det har blivit alltmer sannolikt

sedan ukrainskt artilleri har förstört broarna längs Dnjepr och till stora delar slagit ut de ryska försörjningslinjerna.

Och den ryska armén har inte tvingats till reträtt bara i söder, utan också i nordost. Efter hårda strider kapitulerade ryssarna nyligen i Lyman, en viktig järnvägsknut i norra delen av Donetsk-regionen. Därefter har ukrainska styrkor också ryckt fram mot Luhanskregionen. Detta är nederlag som inte går att släta över – ens med all propaganda i världen. I början av april kunde Kreml fortfarande framställa tillbakadragandet från området runt Kyiv som en ”goodwill-gest” och i september måla ut arméns flykt från Charkiv som ”omgruppering”. Men nu kan Kreml inte längre hitta några ord för att få situationen att framstå som bättre och missnöjet inom Putins regim börjar sippra ut.

Två personer har varit särskilt högljudda i kritiken av den ryska militärledningen: den tjetjenske härskaren Ramzan Kadyrov och den militäre företagaren Jevgenij Prigozjin. Båda är aktiva i Ukraina: Kadyrov har satt in tjetjenska styrkor ur nationalgardet där och Prigozjin kontrollerar Wagnergruppen. På sätt och vis är båda samarbetspartners och rivaler till den ryska armén.

Kadyrov har rasat över Alexander Lapin, befälhavaren i Lyman, som en ”förlorartyp” och kritiserat att den ryska generalstaben håller honom om ryggen.

”Alla de här oduglingarna borde skickas till fronten med automatgevär, och barfota”, sade Prigozjin.

Kritik av den ryska armén nu tillåten

En del har börjat fundera över om inte försvarsminister Sjojgu, som Putin semestrat med flera gånger de senaste åren, fallit i onåd. Till helt nyligen har kritik av Sjojgu varit tabu på grund av att han stått presidenten så nära och att all kritik av honom därmed skulle se ut som kritik av Putin själv. Nu har Putin rent av befordrat armékritikern Kadyrov till generalöverste. Och även om det inte innebär att hans inflytande blivit större, visar det att öppna attacker på den högsta militärledningen nu går för sig inom Putins elit.

Den direkta attack som Andrej Kartapolov, ordförande i försvarsutskottet i duman och Sjojgus närmaste man, stod för kom däremot helt överraskande. Han sade att den högsta militärledningen var mer öppen om nederlagen mot tyskarna 1941 än armén är idag om bakslagen i Ukraina.

Många i Väst fruktar att Putin kan komma att känna att enda sättet att undvika nederlag är att ta till kärnvapen. Att han kan gå över stupet på grund av svaghet.

Att USA tar den möjligheten på allvar framgår av deras öppna varning till ukrainarna att inte driva det hela för långt: *New York Times* rapporterade i veckan att ”delar av Ukrainas regering” troligen låg bakom mordet på Darja Dugina, dotter till Alexander Dugin, de ryska ultranationalisternas främste ideolog och en glödande anhängare av angreppet på Ukraina. Washington vill uppenbarligen få Kyiv att förstå att man inte bör ge Moskva anledning till några ytterligare hot.

Retoriken i Moskva blir allt våldsammare för varje dag. Är det en förberedelse för en upptrappning? Dimitrij Medvedev, Putins närmaste man i det ryska säkerhetsrådet och förtjust i märgfulla uttalanden har tagit upp användningen av ”det värsta vapnet” mot Ukraina på chatt-sajten *Telegram*. Hans slutsats var att Nato måste finna sig i det. ”De kommer att svälja användningen av alla former av vapen i den pågående konflikten”, skrev han. Kommentatorerna på den ryska statstelevisionen talar också ofta, och med uppenbar belåtenhet, om det nukleära alternativet. Stundtals i form av makabra skämt som när nyhetsankaret i samband med begravningen av drottning Elizabeth, med ett stort antal västliga ledare på plats – bl a Joe Biden, skämtade om att det hade varit ett lämpligt mål för en kärnvapenmissil. För andra är det ett dystert domedagsscenario: Endera förblir Donbas under rysk

kontroll eller också blir det kärnvapenkrig, som Margarita Simonjan, chef för propagandakanalen RT, uttryckte det.

Kärnvapen till ingen nytta militärt för Putin

Ett argument mot användning av kärnvapen är att Putin inte på minsta vis tömt ut sina icke nukleära alternativ. Exempelvis kan han utvidga sin ”partiella mobilisering”. Han kan också försöka få Alexander Lukasjenko, den motsträvige diktatorn i Belarus, att gå med i kriget. Han kan också satsa på att förstöra civil infrastruktur i Ukraina. Sergej Mironov, ledare för ett oppositionsparti lojalt mot Kreml, sade tidigare i veckan i duman, ”låt oss förstöra all infrastruktur”, inklusive kraftverk och broar. Putin skulle också kunna angripa regeringskvarteret i Kyiv med precisionsvapen.

Dessutom skulle en attack i Ukraina med taktiska kärnvapen antagligen inte innebära någon militär helomvändning. Det skulle främst syfta till att skrämmas – tvinga Kyiv till förhandlingsbordet, till exempel. Men president Volodymyr Zelenskyj har ingen avsikt att förhandla med Putin och har till och med underbyggt den inställningen med ett dekret.

En del av logiken i militära konflikter består i att den inte går att kontrollera av dem som har satt den i rörelse. Ett av de farligaste ögonblicken under Kubakrisen var den dag en sovjetisk missil sköt ner ett amerikanskt spaningsplan över Kuba, något som Chrusjtjov inte hade gett tillstånd till. Och vad händer nu om Putin själv låter sig föras med av sin egen pseudo-religiösa retorik?

När han förra fredagen i den glittrande Sankt Georgs-salen i Kreml firade annekteringen av Luhansk-, Donetsk-, Cherson- och Zaporizjzja-regionerna var fienden inte längre Nato eller ”nazister-na” i Kyiv, det var något mycket äldre. Putin framställde kriget som en evig konfrontation mellan civilisationer, den ryska världens oändliga strid med ”satanisterna” i Väst. Är då inte alla medel tillåtna i en sådan strid?

Kan Kina få Putin att ta sitt förnuft till fånga?

I Väst satsar en del på att Kina kan få den ryske presidenten att ta sitt förnuft till fånga. ”Om kärnvapenkrig bryter ut kommer hela världen att bli offret”, säger Victor Gao, vice ordförande för *Center for China and Globalization*, en tankesmedja i Beijing med kopplingar till det styrande partiet. ”Och Kina är emot all användning av kärnvapen.” På frågan om huruvida Kina kan bidra till att avvärja ett sådant scenario svarade Gao: ”Jag kan försäkra er att kommunikationskanalerna mellan Kina och Ryssland förblir öppna. Kina kommer att fortsätta med sin tysta diplomati.”

Putin var i Beijing några veckor innan kriget i Ukraina startade. Vid mötet med den kinesiske stats- och partichefen Xi Jinping försäkrade de båda länderna varandra om en ”vänskap utan några gränser”. Det är ännu idag inte känt om Putin då tog tillfälle att informera Xi om den förestående invasionen. Beijing hävdar för sin del att man aldrig blev informerad. Säkert är att kriget har försatt Xi en obekvämlig position. Å ena sidan behöver han Ryssland i maktkampen med USA. Å andra sidan är Xi inte särskilt pigg på att sitta i samma båt som en förlorare som Putin. Ledaren i Kreml är nu ett utomordentligt exempel på hur det går för en potentat som sätter sin egen maktaptit i vrångstrupen.

”Jag hörde ingen försvara den ryska invasionen”, säger Scott Kennedy från den amerikanska tankesmedjan *Center for Strategic and International Studies* (CSIS). Kennedy är den förste mer betydande amerikanske politiske analytiker som varit i Kina sedan pandemin började och de senaste två veckorna har han haft många politiska diskussioner med kinesiska representanter. På frågan om Beijings relation till Moskva säger han att de flesta han har talat med för det mesta valde att tiga. ”Jag tror att denna tystnad är ett intressant tecken på att de är besvärade och har hamnat i ett bekymmersamt läge.”

I mitten av september antydde Putin själv att Kina var allt annat än entusiastiskt över kriget. ”Vi uppskattar högt den balanserade hållning Kina intagit till den ukrainska krisen”, sade han i samband med att han träffade Xi i Samarkand i Uzbekistan. Han sade sig förstå att Beijing hade ”frågor och var bekymrade”. Det lät som om Putin blivit tvungen att offentligt bestraffa sig själv. Xi valde också att hoppa över galamiddagen med sin ”bäste vän”, Putin. Det hette att den kinesiske ledaren oroade sig för Covid. I varje fall var det den ursäkt som angavs.

(Översättning Björn-Erik Rosin.)